

Amerikansiirtolainen ja suomalaiset filmit 1921–1939

Mari Nygård

Ensimmäisen kerran suomalaisen filmi esitettiin vuonna 1921 Yhdysvalloissa amerikkansuomalaisen liikemiehen Hjalmar J. Mäen ansiosta. Jatkossakin amerikkansuomalaiset loivat aktiivisesti yhteyksiä suomalaisiin filmyhtiöihin saadakseen vanhan kotimaan elokuvia Atlantin taa. Hankittuja suomalaisia filmejä välitettiin ja vuokrattiin erityisesti keskilännen ja itärannikon suomalaiskeskuksien haaleihin ja elokuvateattereihin 1920-luvun alusta alkaen. Suomalaisen elokuvien tuonnilla oli siirtolaisyhteisön kulttuurista toimintaa muokkaavia vaikutuksia. Musiikin, urheilun ja siirtolaiشتهatterin rinnalle nousi nyt uusi visuaalisen kulttuurin muoto, joka heikensi varsinkin siirtolaisnäyttämöiden asemaa 1930-luvulla. Suomalaiset filmit nostivat myös voimakkaasti esiin siirtolaisyhteisön aatteellisen kahtiajaon vasemmistolaisiin ja oikeistolaisiin. Ameri-

kansuomalaisten elokuvaharrastuksen kulta-ajaksi nousi 1930-luvun loppu, jolloin filmitarjonta oli runsainta ja elokuvavälitys vilkkainta. Tuolloin sekä jo 1920-luvulla siirtolaisten keskuudessa oli tarjolla sekä dokumentaarisia että fiktiivisiä filmikuvia.

Koti suuressa lännessä

Siirtolaiseksi oli lähdetty paremman elämän hakuun. Valtaosa vuosina 1870–1929 Amerikkaan saapuneista 350 000 suomalaisesta ei suinkaan löytänyt oikotietä onneen tai äkkirikastunut. Toimeentulo oli Yhdysvalloissa hankittava raskaan työn avulla, asui suomalainen siirtolainen sitten Minnesotan, Michiganin, Washingtonin tai jossakin muussa osavaltiossa. Miehille oli tarjolla kaivos-, metsä-, tehdas- ja rakennustyötä, kun taas naiset toimivat useimmiten varakkaiden perheiden piikoina (Korkiasaari 1989, 28–32; Kero 1996, 143–191).

Siirtolaisen elämä ei kuitenkaan ollut pelkkää työtä, sillä energiaa riitti vielä monenlaisten järjestöjen ja yhdistysten toimintaan. Amerikkansuomalainen aatemaailma ja siten myös järjestötoi-

mintu jakaantui karkeasti ottaen kahtia vasemmiston aatteiden ja kansallismielisen oikeiston kesken. Sosialistit, kommunistit ja IWW:läiset (Industrial Workers of the World, radikaaleja äärivasemmistolaisia) saivat riveihinsä runsaasti suomalaisia siirtolaisia keskilännessä ja länsirannikolla. Itärannikolla oli puolestaan enemmän oikeistoon suuntautuvia suomalaisia. Sekä vasemmiston että oikeiston kannattajien keskuudessa haaleilla oli tärkeä merkitys. Siellä vaihdettiin kuulumiset, katseltiin näytelmiä, kuunneltiin musiikkia ja tanssittiin sekä pidettiin kulloisenkin aatteen hengen mukaisia puheita ja varojenkeruutilaisuuksia. Myös suomalaiset filmit löysivät tiensä haaleille jo 1920-luvulta alkaen.

Niin elokuvaesityksistä kuin muustakin järjestötoiminnasta tiedotettiin varmimmin aatteellisesti värittyneissä siirtolaissanomalehdissä kuten IWW:läisten Industrialistissa ja oikeistolaisessa New Yorkin Uutisissa. Amerikkansuomalaisten 1920- ja 1930-luvun elokuvaharrastuksesta saa oivan läpileikkauksen juuri sanomalehtien filmimainosten ja paikkakuntakirjeiden kautta.

Artikkeli perustuu fil. yo. Mari Nygårdin elokuussa 1997 Turun yliopiston yleisen historian laitoksella tekemään pro gradu -tutkielmaan.

Monenlaisia eläviä kuvia

Vuosina 1921–1939 amerikkalaiset saivat nähtäväkseen runsaasti suomalaisia dokumenttifilmejä ja näytelmäelokuvia. Varsinkin dokumentaariset filmit mahdollistivat vanhan kotimaan oloihin tutustumisen muutaman kymmenen sentin elokuvalipulla ilman, että tarvitsi matkata Suomeen. 1920-luvulla siirtolaiskatsoja saattoi rakentaa omaa Suomi-kuvaansa ainakin kahden Suomi-Filmin tuotoksen avulla. Amerikkalaisille esitetyt *Suomi – tuhatjärvien maa* (1921) sekä *Finlandia* (1922) eivät kuitenkaan olleet kumpikaan puhtaasti dokumentaarisia filmejä. Erityisesti

Finlandia oli selkeän propagandistinen mainoselokuva Suomesta, jonka suomalaisyritykset olivat rahoittaneet tehdäkseen maamme ja talouttamme tunnetuksi maailmalla. *Suomi – tuhatjärvien maa* oli puolestaan tehty puhtaasti amerikkansuomalaisia katsojia varten. Vanhasta kotimaasta lähetettyjen kirjeiden ja korttien ohella nämä elokuvat olivat kuitenkin merkittävästi lisäämässä siirtolaisten Suomi-tietoutta vuosina 1921–1925. Filmiä *Suomi – tuhatjärvien maa* saattoi katsella varsinkin keskilännellä ja itärannikolla, kun taas *Finlandiaa* esitettiin varmuudella myös länsirannikolla Washingtonissa ja Oregossa 1920-luvun puolivälissä.

Rinnan dokumentaaristen filmikuvien kanssa siirtolaiset saivat kaksikymmenluvulla nähtäväkseen ainakin 5 suomalaista näytelmäelokuvaa. Suomi-Filmin läpimurto näytelmäelokuvien saralla oli *Anna-Liisa* (1922). Minna Canthin teokseen pohjaava rakkauden vaikeutta ja syyllisyyttä uhkuva filmi oli ensimmäinen siirtolaisille esitetty suomalainen näytelmäelokuva. Vuonna 1922 tätä 6-osaista filminäytelmää mainostettiin Industrialistissa ”ensimmäiseksi suomalaiseksi taidefilmiksi Amerikassa” (Industrialisti 7.11.1922). *Anna-Liisan* lemmendramatiikkaa saivat seurata 1920-luvun alussa ainakin Minnesotan, Michiganin, Ohion,

Ensimmäinen Suomalainen Taidefilmi Amerikassa

ANNA-LIISA

Kaukomaalainen Filminäytelmä
Kirj. Minna Canth.

ESITETÄÄN:

VIRGINIA, Minn., Lyric Teatteri, Torstaina ja Perjantaina, Marrask. 9 ja 10 p.

EVELETH, Minn., Empress Teatteri, Lauan-
taina, marrask. 11 p.

GILBERT, Minn., Lyceum Teatteri, Maan-
taina, Marrask. 13 p.

AURORA, Minn., Aurora Teatteri, Tilist., Marrask. 14 p.

BIWABIK, Minn., Grand Teatteri, Keski-
viikkona, Marrask. 15.

BIBBING, Minn., Victory Teatteri, Torst. ja Perj., Mar. 16.17.

CHISHOLM, Minn., Grand Teatteri, Maanant. Marrask. 20 p.

KEEWATIN, Minn., Grand Teatteri, Lauant. Marrask. 18 p.

NASHVAUK, Minn., Grand Teatteri, Tilist. ja Kosk., Mar. 21, 22.

Välittäjät Yhdysvalloissa ja
Canadassa

Zenith Film Exchange, Duluth, Minn.

Robert Anderson
Lauri Lemberg

Ensimmäinen suomalainen näytelmäelokuva Yhdysvalloissa oli Suomi-Filmin *Anna-Liisa* (1922), johon Minnesotan suomalaiset saivat tutustua jo samana vuonna. – *Industrialisti* 7.11.1922.

Illinoisin, Oregonin ja Washingtonin suomalaisasukit.

Suomen mykän elokuvakauden suosituin filmi *Koskenlaskijan morsian* (1923) jatkoi kotimaisen elokuvan tunnetuksi tekemistä amerikansuomalaisten asuttamilla alueilla varsinkin vuonna 1923. Filmi ei saanut menestystä vain suomalaisten siirtolaisten keskuudessa, vaan tämä tukkilais-elokuva myytiin myös Ruotsiin, Norjaan, Tanskaan, useisiin Euroopan maihin sekä Japaniin. Amerikassa *Koskenlaskijan morsianta* esiteltiin Industrialistin sivuilla suurella kuvallisella mainoksella, josta ilmeni myös elokuvan englanninkielinen nimi, *The Bride of the Rapids*. Erityisesti vuosina 1925–1927 suomalaisten filmien tarjonta jatkui taiseina varsinkin Minnesotassa ja Michiganissa *Nummisuutareiden* (1923), *Suursalon häiden* (1924) ja *Myrskyluodon kalastajan* (1924) myötä.

Sekä 1920- että 1930-luvulla suomalaisaiheiset ruotsalaisfilmit *Laulu tulipunaisesta kukasta* (1919), *Juha* (1920) sekä *Suotorpan tyttö* (1917) puolestaan toivat vaihtelua amerikansuomalaisten siirtolaiskeskusten filmitarjontaan. Kaksikymmenluku ei kuitenkaan ollut elokuvien tarjonnan suhteen runsainta aikaa, sillä seuraavalla vuosikymmenellä myös muiden suomalaisten elokuvayhtiöiden kuin Suomi-Filmin tuotoksia saatiin siirtolaisten ulottuville.

Siirtolaissanomalehtien (Industrialisti, New Yorkin Uutiset) mukaan filmitarjonta amerikansuomalaisten keskuudessa oli 1930-luvun loppupuolelle asti lähinnä dokumentaarista. Vuonna

1932 osuustoiminta-elokuva *Herra Elanto* (1930) sekä matkailu-propagandafilmi *Suomi kutsuu* (Finland Calling, 1932) pyrkivät valaisemaan siirtolaisille osuustoimintaa sekä houkuttelemaan heitä matkalle Suomeen. Huomiota sai myös laivayhtiö Cunard White Starin ja Suomen hallituksen matkustajatoimiston kustantama filmi *Finland – The Land of Lakes*, jonka motiivina oli enemmän kaupallisuus kuin faktuaalisen tiedon esittäminen Suomesta. Lisäksi niin itärannikon, keskilännen kuin länsirannikonkin amerikansuomalaisille näytettiin useita muita dokumentaarisia Suomesta kertovia filmejä. On kuitenkin vaikea nimetä tarkalleen elokuvia, joihin siirtolaislehdissä viitataan vain esimerkiksi ilmaisulla ”Suomi-kuvia” (Industrialisti 1.4.1936).

Näytelmäelokuvien vähäisestä tarjonnasta 1930-luvun alussa vastasivat tietävästi *Jääkärin morsian* (1931) ja *Kuisma ja Helinä* (1932) sekä Fennica-Filmin *Helsingin kuuluisin liikemies* (1934), joita esitettiin ainakin Michiganin suomalaisille. Mainitut filmit sekä 10 muuta kotimaista elokuvaa saatiin vastikään American Film Institutun myötävaikutuksella Suomen elokuva-arkiston haltuun konservointia varten. Michiganista löytyneiden elokuvakopioiden todellinen helmi oli Tauno Palon tähdittämä *Helsingin kuuluisin liikemies*, jonka Suomessa luultiin kadonneen lopullisesti.

Suomalaisen elokuvan varsinaisen menestyskausi Yhdysvalloissa ajoittui vuosiin 1938–1939, jolloin siirtolaisten nähtävänä oli ainakin 20 kotimaista näytelmä-

elokuvaa. Myös dokumentaarinen filmitarjonta jatkui. Elokuvien suosiota lisäsi ehdottomasti se, että 1930-luvulla suomalaiset filmit saivat äänen. Entisen kotimaan kieli oli vanhan siirtolaispolven mieleen. Joidenkin elokuvien tekstitys englanniksi puolestaan saattoi houkutellessa katsomoon Yhdysvalloissa syntyneitä nuoremman polven edustajia sekä jopa muuta amerikkalaista yleisöä.

Vuonna 1938 juhlittiin Amerikan suomalaisasukituksen 300-vuotista olemassaoloa, mikä nosti mielenkiintoa omia juuria kohtaan. Elokuvissa, jos missä, suomalaisuus ja suomalaisen kulttuurin tila tuli parhaiten esille. Siirtolaisten siteitä Suomeen korosti myös Suomen Filmiteollisuus (SF), joka aloitti filmimyyntin amerikansuomalaisten keskuuteen 1930-luvun aikana (SF-Uutiset 3/1938; SF-Uutiset 4/1938). Jo 1920-luvulla mykkäfilmeillään siirtolaismarkkinoille päässeet Suomi-Filmin sekä nyt myös SF:n elokuvat tulivat amerikansuomalaiselle elokuvateatterien ja haalien yleisölle varsin tutuiksi. Suomi-Filmin *Vaimoke* (1936), *Koskenlaskijan morsiamen* (1937) ääniversio, *Ja alla oli tulinen järvi* (1937), *Niskavuoren naiset* (1938) sekä *Jääkärin morsian* (1938) tavoittelivat siirtolaisten suosiota. SF:n *Assessorin naishuolet* (1937), *Kuin uni ja varjo* (1937), *Pohjalaisia* (1936), *Rykmentin murheenkryyni* (1938), *Tulitikkuja lainaamassa* (1938) sekä *Jumalan tuomio* (1939) pyrkivät vastaamaan haasteeseen. Industrialistin ja New Yorkin Uutisten mukaan näihin ja muihin vanhan kotimaan filmeihin pystyi

NISKAVUOREN NAISET

Suomalaiset lämmi-
elokuvat.

Pääosissa:

Tauno Palo, Sirkka Sari ja Olga Tainio.
Englanninkielien käännös painettu filmiin myös Stadionin, uuden olympialaiskisan stadionin avajaisjuhlat ja kisat Helsingissä. Esitetään seuraavissa paikoissa:

- WAUKEGAN, ILL., Raittiushaalilla, lauantaina tammikuun 28 pnä,
CHICAGOSSA, Imperial Haalilla, sunnuntaina tammikuun 29 p., klo 4, 7 ja 9 ill.
DeKALB, ILL., Viking haalilla, maanantaina tammik. 30 p.
DETROIT, MICH., Oakman Teatterissa, 12728 Woodrow Wilson, keskiv. ja torst. helmik. 1 ja 2 p. klo 6—12.
CLEVELAND, O., Raittiushaalilla, sunnuntaina helmik. 5 p. klo 4, 7 ja 9 ill.
ASHTABULAN iloinen harbori, Harbor Teatterissa, keskiviikkona 8 p. helmik., klo 6 ill.
FAIRPORT, O., Raittiushaalilla, 525 Eagle St., torst, helmikuun 9 p. klo 6.30—11 ill.
DAISYTOWN, PA., Rialto Teatterissa, perj. ja lauv. helmik. 10 ja 11 p.
WARREN, O., Quinby Haalilla, 310 Austin Ave., sunnunt. helmik. 12 p. klo 4, 7 ja 9 ill.
Ottakaa osaa Suomi-Filmin kilpailuun tässä lehdessä.

"THE SONG OF THE BLOCC RED FLOWER"

Johannes Linnankosken romaaniin perustuva ruotsalaisfilmi *Laulu tulipunaisesta kukasta* (1919) toi vaihtelua suomalaisen elokuvatarjontaan niin keskilännen, itärannikon kuin länsivaltioidenkin siirtolaisten keskuudessa. — *Industrialisti* 14.4.1923.

Niskavuoren naiset (1938) oli 1930-luvun lopulla yksi suosituimmista suomalaisista filmeistä amerikansuomalaisten keskuudessa. Elokuva esitettiin myös Kanadan suomalaispaikkakunnilla. — *New Yorkin Uutiset* 21.1.1939.

varminmin tutustumaan keskilännen osavaltioissa ja itärannikolla, mutta lännen Washington ja Oregonkaan eivät jääneet täysin paitsioon.

Dokumentaarista Suomi-tietoutta 1930-luvun lopulla amerikansuomalaiset saivat mm. filmeistä *Stadionin vihkiminen* (1938), *Heinäniityn tyttö* (*Miss Europe*, 1938), *Helsinki rauhan aikana* ja *Helsingin pommitus*. Esitettyjen ei-fiktiivisten elokuvien määrä lienee vuosina 1938–1939 ollut 20:n tienoilla. Tuolloisten dokumenttifilmien ehdoton ykkönen, niin esityskertojen kuin yleisön suosionkin suhteen, oli kuuluisasta suomalaisesta

nyrkkeilijästä Gunnar Bärlundista kertova *Gee-Bee* (1938). Euroopanmestari Bärlund oli amerikansuomalaisten suuri suosikki. 1930-luvun lopulla hän muutti Yhdysvaltoihin, missä hänen menestyksensä nyrkkeilyuransa jatkui.

Filmien välitys ja vuokraus

Heti 1920-luvun alusta alkaen siirtolaisten keskuudessa heräsi kiinnostus suomalaisia elokuvia kohtaan. Amerikansuomalaiset liikemiehet ja kulttuurivaikuttajat olivat tässä avainasemassa. He näkivät vanhan kotimaan elokuvien tuonnissa hyvän liikeidean.

Varallisuutensa ja siirtolaisyhteisön tuntemuksensa turvin minnesotalainen liikemies Hjalmar J. Mäki ryhtyi ensimmäisenä välittämään ja vuokraamaan suomalaisia filmejä siirtolaisyhteisön piirissä. Hänen ideoimanaan syntyi vartavasten amerikansuomalaisille suunnattu elokuva *Suomi-tuhatjärvien maa* (1921), jonka Suomi-Filmi valmisti. Mäki toi itse filmin Yhdysvaltoihin elokuussa 1921. Pian siirtolaisliikemiehen toiminta laajeni niin, että hän perusti filmien levitykseen ja vuokraukseen erikoistuneen yrityksen nimeltä International Film Corporation. Yhtiön keskuspaikka oli Duluth Minnesotassa, jonka

kautta amerikansuomalaisten haaleille ja elokuvateattereihin levisivät ainakin filmit *Nummisuutarit* (1923), *Myrskyluodon kalastaja* (1924), *Suursalon häät* (1924) sekä suomalaisaiheinen ruotsalaiselokuva *Laulu tulipunaisesta kukasta* (1919). International Film Corporation toimi uskaliaasti myös elokuvien valmistajana. 1920-luvun alussa se tuotti amerikansuomalaisille filmin *Suomalaiset Amerikassa*, jota esitettiin myöhemmin myös Suomessa (Siirtokansan kalenteri 1923; New Yorkin Uutiset 31.3.1923; Industrialisti 20.8.1923).

Mäki ei kuitenkaan saanut yksin hallita suomalaisten filmien välitys- ja vuokraustoimintaa 1920-luvulla. Vuosikymmenen alussa hänen kilpailijanaan toimi vuonna 1922 perustettu Zenith Film Exchange, joka vastasi *Anna-Liisan* (1922) ja *Koskenlaskijan morsiamen* (1923) välityksestä. Yrityksen johtohahmoina olivat siirtolaisteatterin piirissä mainetta niittäneet Lauri Lemberg ja Robert Anderson. Lemberg käsikirjoitti ja ohjasi näytelmiä, Anderson puolestaan oli yksi Minnesotan parhaita lavastajia. Yritys harjoitti toimintaa Duluthista käsin. Filmivuokraus keskittyikin lähinnä keskilännen suomalaisalueiden elokuvateattereihin, joskin myös haaleilla oli näyttöksiä. Vuonna 1923 Zenith Film Exchange ja Lembergin näytelmävarasto yhdistettiin nimellä Continental Film Association, joka näin liitti yhteen kaksi siirtolaiskulttuurille ominaista tekijää: teatterin ja suomalaiset filmit. Uuden yrityksen ”silmämääränä olisi täyttää niitä vaatimuksia, joita laajoilla suomalaispiireillä on

taiteeseen nähden” (Industrialisti 7.6.1923). Hjalmar J. Mäen yrityksen tavoin Lemberg ja Anderson käyttivät filmien mainonnassa siirtolaissanomalehtiä.

Kaksikymmenluvulla myös kolmas amerikansuomalainen taho välitti suomalaisia elokuvia Duluthissa. Filmien parissa toimi näet Minnesotan varakonsuli Carl H. Salmi. Ainakin dokumentti *Finlandia* (1922) saatiin Salmisen toimesta siirtolaisten nähtäväksi. Muista Salmisen mahdollisesti välittämistä filmeistä ei ole tietoa, joskin Wasastjernan mukaan Salmi olisi toiminut Suomi-Filmin asiamiehenä Yhdysvalloissa (Wasastjerna 1957, 350). Suomi-Filmin ainoa edustaja hän ei kuitenkaan ollut, sillä Mäen sekä Lembergin ja Andersonin yritysten hallussa oli myös Suomi-Filmin elokuvia. Varmaa on puolestaan se, että 1920-luvulla Salminen eräiden muiden amerikansuomalaisten kanssa kustansi oman filmin *Amerikansuomalaisia*, jota Suomi-Filmin toimesta esitettiin myös Suomessa ja Virossa. Kaikkien filmivälittäjätahojen osalta on todettava, että 1920-luvun alku ja puoliväli olivat toiminnan kannalta vilkkainta aikaa. Vuosikymmenen lopulla elokuvavälittäjien mainokset loistivat poissaolollaan siirtolaislehdissä. Samaan aikaan filmitoiminnan hiljentyminen kuvastuu myös Suomi-Filmin ulkomaisesta kirjeenvaihdosta, josta tietoja amerikansuomalaisten välittäjien ja Suomi-Filmin välisestä yhteydenpidosta ei löydy.

1930-luvulla suomalaisten filmien myynti ja välitys vilkastui uudelleen. Elokuvien määrä moninkertaistui Yhdysvaltain suomalaisalueilla verrattuna 1920-

luvun tilanteeseen, sillä tarjolla oli muidenkin kuin Suomi-Filmin tuotoksia. Luonnollisesti amerikansuomalaisten filmivälittäjien keskinäinen kilpailu siirtolaisten rahoista ja suosiosta jatkui. Uutta oli puolestaan se, että elokuvien välitystoiminta ei keskittynyt enää pelkästään keskivaltioiden alueelle. Tästä hyvänä esimerkkinä oli suomalaissyntyisen George Koehsen (Köhnen) yritys European News Company, joka aloitti Suomi-Filmin elokuvien välityksen Kanadan Torontosta käsin vuonna 1938. Elokuvien lisäksi yritys toimi suomalaisten lehtien, makeisten ja kirjojen parissa sekä oli WSOY:n ja Otavan tuotteiden Yhdysvaltojen asiamies. Koehnen solmi omasta aloitteestaan ensimmäisenä amerikansuomalaisena suuren filmimyyntisopimuksen Suomi-Filmin kanssa, jonka seurauksena hän sai yksinoikeuden *Koskenlaskijan morsiamen* (1937), *Juurakon Huldan* (1937) sekä *Niskavuoren naisten* (1938) esittämiseen Yhdysvalloissa ja Kanadassa (Suomi-Filmin kirje European News Companylle 22.3.1938). Jatkossa syntyi lisäsopimuksia muista elokuvista.

Amerikan puolella Koehsen yritys toimi New Yorkissa European Film & News Company -nimisenä. Sen välittämiin filmeihin kuuluivat sopimuksessa mainittujen elokuvien lisäksi mm. *Siltalan pehtoori* (1934), *Vaimoke* (1936), *Ja alla oli tulinen järvi* (1937), *Stadionin vihkiminen* (1938) sekä *Gee-Bee* (1938). Koehsen itärannikolle ja keskilänteen suuntautunut elokuvavälitys ei kuitenkaan sujunut ongelmitta. Koska European News & Film Company ei ollut maksanut vaadittuja summia

ostamistaan filmeistä, Suomi-Filmi katkaisi siteensä Koehseen vuonna 1939.

Vuonna 1938 Suomi-Filmiä kirjeellä lähestynyt Werner Savela puolestaan säilytti hyvät välit suomalaisen liikekumppaniinsa. Amerikansuomalainen mainostoimiston omistaja halusi luoda voimakkaan keskusorganisaation suomalaisten filmien välittäjäksi sekä keskittää kaikkien Suomesta ostettujen elokuvien esitykset teattereihin ja vain suurimmille suomalaispaikkakunnille. Tämä voittoa maksimoiva periaate ohjenuoraan Savela vuokrasi ja välitti Michiganin Hancockista käsin Suomi-Filmiltä ostamaansa *Jääkärin morsianta* (1938). Hän ei perustanut siirtolaisjärjestöjen haaliesityksistä, kun taas Koehsen yritykselle nekin kelpasivat. Koska Savela oli lupautunut maksamaan Suomi-Filmille 50 % *Jääkärin morsiamen* esitystuloista, suuremman katsojakunnan keräävät teatterinäytännöt tuntuivat parhaimmalta vaihtoehdolta.

Carl H. Salminen, Päivälehdessä kustantaja ja Suomen Tuontitavaliikkeen omistaja, toi oman lisänsä filmivälitysmarkkinoille toimiessaan Suomen Filmitoimiston (SF) asiamiehenä 1930-luvun lopulla. Edellisellä vuosikymmenellä Salmisella oli yhteyksiä Suomi-Filmiin, minkä seurauksena hänellä oli omien sanojensa mukaan saatavia elokuvayhtiöltä 3000 dollaria. Suomi-Filmin mukaan väite ei pitänyt paikkaansa. Salminen ei tyytynyt tähän, vaan Koehsen mukaan hän pyrki vaikeuttamaan European News & Film Companyn välitystoimintaa. Salmisen SF:n Amerikan keskusvälitystoimisto sijaitsi

Minnesotan Duluthissa, mistä siirtolaisten keskuuteen saatiin ainakin *Pohjalaisia* (1936), *Kuin uni ja varjo* (1937), *Asessorin naishuolet* (1937) ja *Kuriton sukupolvi* (1937) (Siirtokansan kalenteri 1939). SF:n ja Suomi-Filmin edustajien ankara taistelu elokuvavälityksen johtopaikasta tyyntyi hetkeksi, kun Salminen ehdotti Koehselle yhteistyötä. Liikemies Salminen ei kuitenkaan halunnut SF:n johtajan T. J. Särkän tietävän mitään asiasta. Lokakuussa 1938 Koehnen ja Salmisen sopivat keskenään välittämiensä filmien kiinteästä pääsylippujen hinnasta ja teattereilta vaadittavista esitystulo-osuuksista (European News & Film Companyn kirje Suomi-Filmille 20.10.1938). Väliaikaiseen yhteisymmärrykseen päästiin myös siitä, että Koehsen yritys hallitsi New Yorkia, Massachusettsia ja ympäröiviä osavaltioita, kun taas Salmisen aluetta oli Minnesota. Lisäksi sovittiin filmien vaihtamisesta keskenään korvausta vastaan. Lopullista rauhaa Salmisen ja Koehsen suhteissa ei saatu, sillä tehtyjä sopimuksia ei noudatettu. Amerikansuomalaiset filmivälittäjät jatkoivatkin toimintaa omilla tahoillaan. Vuonna 1939 Salmisella olikin vuokrattavana suuri määrä uusia SF:n äänielokuvia. Tarjolla olivat mm. *Kaikenlaisia vieraita* (1936), *Rykmentin murheenkryyni* (1938), *Tulitikkuja lainaamassa* (1938), *Jumalan tuomio* (1939) sekä *Takki ja liivit pois* (1939). Filmien saamiseksi suomalaispaikkakunnille Salminen käytti apunaan omia asiamiehiä, eräänlaisia välittäjän välittäjiä. Ainakin Finland Trading Company New Yorkista välitti ja

vuokrasi Salmisen puolesta SF:n elokuvia. Mielenkiintoista oli se, että kyseinen yritys oli toiminut aiemmin samoin myös Koehsen yrityksen kanssa.

Vaikeuksista ja välittäjien keskinäisestä kilpailusta huolimatta ei Suomi-Filmi eikä SF perustanut Werner Savelan toivomaa voimakasta keskusorganisaatiota Yhdysvaltoihin 1930-luvulla. Filmivälitystä hajauttivat erityisesti välittäjän välittäjät kuten Finland Trading Company sekä Koehsen ja Salmisen omalaatuinen yhteistyö. Lisäksi tärkeä seikka oli se, että amerikansuomalaiset välittäjät eivät saaneet elantoaan pelkäämättä elokuvien välityksestä, vaan he harjoittivat samanaikaisesti myös muunlaista liiketoimintaa. Tämä oli omiaan heikentämään suomalaisten filmien asemaa. Toisaalta voidaan todeta, että kasvanut suomalaisten elokuvien määrä Yhdysvalloissa vuosina 1938–1939 sekä laajentunut filmivälitys johtivat siihen, että filmit levisivät laajemmalle siirtolaisten keskuuteen verrattuna 1920-lukuun. Elokuvien välityksessä ei kuitenkaan ollut kyse vain suomalaisen kulttuurin tunnettuusmerkityksestä, vaan myös voittoa tavoittelevasta liiketoiminnasta. Silti suomalaisten elokuvien välittäjät loivat tärkeitä yhteyksiä vanhan kotimaan kehittyvän elokuvakulttuurin ja amerikansuomalaisen siirtolaiskulttuurin välille.

Siirtolaiskeskuksesta toiseen – elokuvien esityspaikat

Suurin amerikansuomalaisen asutuksen keskittymä sijaitti 1920- ja

1930-luvulla Minnesotan ja Michiganin osavaltioissa. Luonnollisesti suomalaisten filmien esitykset keskittyivät juuri näille alueille, sillä myös useimmat amerikansuomalaiset elokuvavälittäjät pitivät toimintansa keskuksena Minnesotan Duluthia. Minnesotan suomalaiset saivat ensimmäisenä tutustua suomalaiseen elokuvaan kuten *Suomi – tuhatjärvien maa* (1921) ja *Anna-Liisa* (1922). Kaksikymmenluvun alussa ja puolivälissä suomalaisia filmejä saattoi katsella Minnesotassa erityisesti ”Amerikan Helsingiksi” kutsutussa Duluthissa, Cloquetissa sekä Virginian kaivoskaupungissa. Seuraavalla vuosikymmenellä Duluth oli edelleen tärkein esityspaikkakunta. Toisesta sijasta taistelivat Eveleth ja suomalaisiakin puoleensa vetänyt suurkaupunki Minneapolis. Michiganissa filminäytännöt keskittyivät kaivoskaupunkeihin 1920-luvun aikana. Eniten näytäntöjä oli Hancockissa, Ironwoodissa ja Negauneessa. Suomalaisten filmien suosion vuosina 1938–1939 Negaunee oli esityspaikkojen ehdoton ykkönen. Detroitissaakin oli joitakin näytäntöjä tarjolla. Kaikkiaan Minnesotassa ja Michiganissa oli noin nelisenkymmentä suomalaispaikkakuntaa, joissa ainakin kerran oli tarjolla vanhan kotimaan filmejä 1920- ja 1930-luvun aikana. Myös Wisconsinin, Illinoisin ja Ohion suomalaiset saivat osansa suomalaisten filmien näytöksistä.

Itä-rannikon huomattavin suomalaiskeskus, New York, oli myös alueen merkittävin elokuvien esityskaupunki. Koehsen European News & Film Company vastasi siellä runsaasta filmitar-

jonnasta. 1920-luvulla vain New Yorkissa oli suomalaisia filmejä, kun taas 1930-luvulla myös Massachusettsin Quincyssä, Maynardissa ja Fitchburgissa sekä Connecticutin Brooklyynissä oli tarjolla suomalaista elokuvaviihdettä. Vuosina 1938–1939 New York oli kuitenkin filminäytäntöjen määrän suhteen johtoasemassa. Idässä filmit ehtivät myös Floridan suomalaisalueille.

Vähiten suomalaisia filmejä oli länsirannikon siirtolaiskeskuksissa. Niin 1920- kuin 1930-luvullakin useimmat elokuvat päättyivät länteen vasta keskilännen ja itä-rannikon esitysten jälkeen. Industrialistin elokuvamainosten mukaan Washingtonin osavaltiossa vanhan kotimaan eläviä kuvia oli tarjolla ainakin Aberdeedissä, Winlockissa, Ilwacossa ja Seattlessa. Oregonissa filmejä esitettiin ainakin Portlandissa ja Montanassa puolestaan Butten kaivoskaupungissa. Lisäksi aivan muutamia näytöksiä oli Idahossa ja Pohjois-Dakotassa. Kaliforniankin suomalaiset saivat katsella suomalaisia filmejä.

Joitakin elokuvia esitettiin myös Kanadan suomalaiskeskuksissa. 1920-luvun esityspaikoista esimerkiksi *Anna-Liisa* (1922) ja *Koskenlaskijan morsian* (1923) osalta ei ole varmaa tietoa. Kolmekymmenluvulla Kanadan esitykset puolestaan keskittyivät Ontarioon Torontoon, Port Arthurin ja Kirkland Laken kaupunkeihin, missä oli mm. *Kuin unen ja varjon* (1937) ja *Niskavuoren naisten* (1938) näytöksiä (Vapaa Sana 1938, 1939).

Vuosina 1921–1939 suomalaisia filmejä oli tarjolla sekä elokuvateattereissa että siirtolaisten

omilla haaleilla. Tärkeimmäksi elokuvien esityspaikaksi nousi kuitenkin teatteri heti 1920-luvun alusta alkaen. Niin keskivaltioissa, itä-rannikolla kuin lännessäkin suomalaisia näytelmä- ja dokumenttifilmejä näytettiin paikallisissa naapurustoteattereissa. Suurimpiin ja parhaiten varustettuihin teattereihin ei suomalaisia filmejä useinkaan kelpuutettu. Varsinkin *Jääkärien morsiamen* (1938) välittäjä Werner Savela puhui voimakkaasti teatteriesitysten puolesta. Silti suomalaisten elokuvien asema teattereissa oli melko heikko. Hyvin usein näet suomalaisia filmejä esitettiin joko iltapäivällä, hyvin myöhään illalla tai jopa yöllä, jotta ne eivät häirinneet elokuvateatterin ”normaalia” toimintaa.

Tärkeä syy teatteriesitysten suurempaan määrään haalinäytäntöihin verrattuna oli filmin leveys, jonka piti teattereissa olla 35 millimetriä. Useimmat Suomesta ostetut filmit olivat tämän levyisiä. Haalien näytäntöihin puolestaan kelpasi vain kapeampi 16 mm:n kaitafilmiokopio, koska haalien filmiprojektoreihin ei sovinut leveämpi filminauha. Haaliesityksiä vähensi myös se, että filmikoneen hankinta oli amerikansuomalaisille yhdistyksille melko kallista. Haalinäytäntöjä varten oli hankittava myös lupa. 1920-luvulla haaliesityksiä saattoi seurata ainakin Duluthin Workers Operalla, Detroitin House of the Masses -haalilla, Virginian Socialist Operalla, New Yorkin Työväentalolla sekä Seattlen suomalaisella haalilla. Kolmekymmenluvulla elokuvalaitteilla varustettuja haaleja olivat edellisten lisäksi mm. New Yorkin Imatra sekä

Connecticutissa Brooklynin Finnish Educational Club -haali. Massachusettsissa oli useita näyttöhaaleja, minkä vuoksi siellä esitettiin vuosina 1938–1939 enemmän haalinäyttäntöjä kuin missään muussa suomalaisten asuttamassa osavaltiossa. Keskeisiä haaleja olivat Quincyn Veli ja Uljas Koitto, Maynardin Parker Street Hall sekä Fitchburgin Saima. Joitakin suomalaisia filmejä ei esitetty lainkaan teatterissa. Tällainen filmi oli esim. Suomi-Filmin *Ja alla oli tulinen järvi* (1937), jonka lehtimainoksissa useaan otteeseen mainittiin, että elokuvaa ei tulla esittämään missään teatterissa (Industrialisti 1.12.1939). Syynä oli mitä ilmeisimmin se, ettäokuva oli teatteriin kelpaamaton 16 millimetrin kaitafilmi kopio. Haalinäytösten motiivina oli epäilemättä myös paikallisen siirtolaisyhteisön halu tutustua suomalaisiin filmeihin.

Suoraan sydämiin? – amerikansuomalaisten suhtautuminen filmeihin

Oli kyseessä sitten oikeistolainen tai vasemmistolainen aate, se vaikutti ratkaisevasti siihen, miten suomalaisiin filmeihin suhtauduttiin. Siirtolaissanomalehtien paikkakuntakirjeissä aatteen palo oli voimakas. Varsinkaan keskilännellä IWW:läisten Industrialistissa väheksyviä ja ylimielisiä kommentteja ei säästely, kun kyseessä olivat suomalaiset elokuvat. Heti 1920-luvun alkupuolella dokumentaarinen *Finlandia* (1922) herätti vasemmiston aatteen palon kuumimpaan liekkiin, koska kyseessä oli ”valkoisen

Suomen suosiota ja kunniaa etsivä kuvasarja” (Industrialisti 8.7.1924). IWW:läisille myös suomalaiset näytelmäelokuvat olivat kapitalistisen aatteen myrkyttämiä. Suomalaisen elokuvatarjonnan huippuvuosina 1938–1939 vasemmistolaisten kritiikki suomalaisia filmejä kohtaan jatkui. Niinpä jääkäri liikkeen toimintaa kuvaava *Jääkärien morsian* (1938) herätti voimakasta närkästyttä keskilännen vasemmiston keskuudessa. Itärannikon kansallismielisten suomalaisten keskuudessa puolestaan samaisen elokuvan näytöksillä kerättiin rahaa talvisodassa kärsivien veljien hyväksi (New Yorkin Uutiset 28.12.1939). Kuuluisan amerikansuomalaisen muusikon Ernest Paanasen tanssija- ja laulajatyttären, Tuulikki Paanasen, roolisuoritus *Jääkärien morsiamessa* sai siirtolaisten sydämet puolelleen niin Los Angelesissa kuin New Yorkissakin. Jo 1920-luvulla idän oikeistolaiset amerikansuomalaiset osoittivat innostuksensa ja ihailunsa suomalaisia filmejä kohtaan. Kaiken kaikkiaan suhtautuminen suomalaisiin elokuviin kääntyi enimmäkseen positiiviselle puolelle.

Myös elokuvien kieli vaikutti suuresti siihen, miten suomalaisiin filmikuviin suhtauduttiin. Suomessa syntynyt sukupolvi oli luonnollisesti kieltä taitavana kiinnostunein kotimaisten elokuvien katsomisesta. Tultaessa 1930-luvulle suomalaisten filmien katsojakunta alkoi vanhentua, sillä nuoret eivät enää kyenneet seuraamaan elokuvia puutteellisen suomen kielen vuoksi. Myös elokuvavälittäjä Werner Savela oli tullut siihen tulokseen, että us-

kollisimpana suomalaisten filmien katselijajoukkona oli sellainen siirtolaisväki, joka ei liiemmin osannut puhua englantia (Savelan kirje Suomi-Filmille 14.3.1939). Niinpä eräs Paynesvillen (Mich.) suomalainen iloitsi paikkakuntakirjeessä *Koskenlaskijan morsiamen* (1937) esityksestä, jossa sai kuulla ”puhdasta äireen kieltä” (Industrialisti 15.9.1938).

Myös amerikansuomalaisilla filmivälittäjillä oli omat näkemysensä suomalaisista filmeistä. Kommentit eivät olleet pelkästään positiivisia. Lemberg ja Anderson antoivat ymmärtää, että siirtolaisten ”taidevaisto” oli huomattavasti kehittyneempi, minkä vuoksi suomalaiset filmit eivät voineet tarjota mitään kovin erikoista siirtolaiskulttuurin verrattuna (Industrialisti 7.6.1923). Syynä tällaisiin mielipiteisiin olivat ilmeisesti Lembergin vasemmistolainen aatemaailma sekä yhteydet IWW:n suuntaan. Provo-soiva suhtautuminen saattoi myös johtua siitä, että Lembergin Continental Film Association halusi valmistaa omia amerikansuomalaisia filmejä. Koehnen ja Savela puolestaan olivat enemmän huolissaan suomalaisten filmien teknisistä puutteista ja elokuvien hyvästä esitettävyydestä teattereissa.

Suomalaisten elokuvien leviäminen suomalaiskeskuksiin vaikutti siirtolaisteatterien toimintaan. Teatteri oli voimakkaasti ensimmäisen siirtolaispolven harastus, jonka huippuvuodet ajoituivat 1920-luvun alkuun ja puolelevaliin. Vaikka samaan aikaan oli myös tarjolla ensimmäisiä suomalaisia filmejä, säilytti siirtolaisteatteri johtoasemansa aina

1920-luvun lopulle asti. Näyttämöiden voima piili siirtolaisyhteisön omassa aktiivisuudessa niin näytelmien kirjoittamisessa kuin niiden esittämisessäkin. Myös oikeiston ja vasemmiston aatteilla oli suuri merkitys siirtolaisteatterin elinvoimaisuuden säilyttämisessä. Kolmekymmenluvun alussa talouslama ja kommunististen näyttämöiden bolsevisointi vaikeuttivat siirtolaisteatterien toimintaa (Kero 1997, 162–166). ”Porvarillisen roskan” (huvinäytelmät, operetit, kansannäytelmät) tilalle oli saatava luokkahengen mukaisia näytelmiä. Ylei-

sö ei ollut innostunut muutoksesta. IWW:läisten mukaan elokuvat olivat omiaan tuhoamaan näyttämötoimintaa, kun oman baalin näytelmien sijasta mentiin elokuvateattereihin (Industrialisti 8.9.1929; 6.2.1930).

Vielä 1920-luvulla suomalaisia elokuvia esitettiin paljon vähemmän siirtolaisteatterien näyttämöihin verrattuna. Seuraavan vuosikymmenen lopulla tilanne oli päinvastainen. Tuolloin elokuvien johtoasema siirtolaisnäyttämöihin nähden oli selkeä tosiasia. Suomalaisen filmien lisääntynyt määrä 1930-luvun lopulla sekä

äärivasemmistolaisten kannatuksen väheneminen ensimmäisen siirtolaispolven ikääntyessä edesauttoivat myötämielistä suhtautumista elokuvaviihteeseen. Yleisesti voidaan todeta, että siirtolaiset kävivät katsomassa vanhasta kotimaasta tuotuja filmejä paljolti riippumatta siitä, mitä lajityyppiä ne edustivat. Vuosina 1938–1939 niin komediat, syvällisemmät draamat kuin dokumentitkin keräsivät katsojia. Suomalaisen elokuvien esitykset eivät suinkaan loppuneet vuoteen 1939, vaan niitä oli jatkossakin tarjolla amerikansuomalaisten keskuudessa.

Kirjallisuus

Industrialisti, Duluth, Minnesota, 7.11.1922; 7.6., 20.8.1923; 8.7.1924; 8.9.1929; 6.2.1930; 1.4.1936; 15.9.1938; 1.12.1939.

Kero, Reino: Suureen länteen. Siirtolaisuus Suomesta Pohjois-Amerikkaan. Suomalaisen siirtolaisuuden historia 1. Siirtolaisuusinstituutti. Turku 1996.

Kero, Reino: Suomalaisina Pohjois-Amerikassa. Siirtolaiselä-

mää Yhdysvalloissa ja Kanadassa. Suomalaisen siirtolaisuuden historia 2. Siirtolaisuusinstituutti. Turku 1997.

Korkiasaari, Jouni: Suomalaiset maailmalla. Suomen siirtolaisuus ja ulkosuomalaiset entisaajoista tähän päivään. Siirtolaisuusinstituutti. Turku 1989.

New Yorkin Uutiset, New York, 31.3.1923, 28.12.1939.

SF-Uutiset 3/1938, 4/1938.

Siirtokansan kalenteri 1923, 1939.

Suomi-Filmi Oy:n kokoelma, ulkomainen kirjeenvaihto, kansiot 1937–1938 A–G, 1939 H–O. Suomen elokuva-arkisto. Helsinki.

Vapaa Sana, Toronto, Ontario 1938, 1939.

Wasastjerna, Hans R.: Minnesotan suomalaisten historia. Superior, Wisconsin 1957.